

5.4. Взаємозумовленість сталого розвитку університетської освіти і особистості майбутнього фахівця

Однією з фундаментальних проблем педагогічної науки в умовах зміни соціально-економічних відносин в Україні є невідповідність рівня вищої освіти потребам сучасного суспільства, оскільки від її вирішення залежить майбутнє як суспільства в цілому, так і кожного з нас. Але ця проблема стоїть і перед кожною з країн. Це обумовлено глобальним зростанням швидкостей. Зростають швидкості виникнення та розповсюдження нової інформації, нових даних, нових знань. Разом з цим від народження до отримання людиною вищої освіти проходить фіксований, сталий відрізок часу. Саме за ці перші 23-25 років разом зі здобуттям знань, навичок та вмінь формується особистість, стверджуються її моральні переконання, норми взаємодії, відбувається самореалізація, утворюється духовний світ людини.

В умовах докорінних змін соціально-економічних відносин в Україні, що відбуваються протягом чотирнадцяти років, тобто половини життя молоді людини, проблема виховання набуває найважливішого значення. Саме духовний світ людини є фундаментом, підґрунтям її саморозвитку та самоствердження. Прості, але зрозумілі усім цінності моралі є категоріями класичної педагогіки. Добро, Істина, Краса, Чесність, Порядність, Любов, Віра, Надія, Справедливість – все це і є невід’ємними складовими, рисами духовності людини. Такі цінності, сподівання властиві людині у процесі еволюції, розвитку цивілізації протягом двох тисячоліть. Саме вони є стрижнем сталого розвитку особистості.

На думку І.А. Зязюна, “краса наукова у поєднанні з красою художньою є критерієм людської духовності”. Згадаємо мудрого Ф.М. Достоєвського (1821-1881) [333, с. 568-572]: “Краса врятує світ!” Вона є єдиним показником порядності в людині. Особистості поза Істиною, Красою, Добром і Здоров’ям не існує. А в цьому і сутність людської культури” [160, с. 195-196].

Відродження духовності можливо починати з сім'ї. Як визначає О. Тоффлер, “спільність – це дефіцит” [486, с. 281]. Самотність більше не є справою однієї людини, але перетворилася на громадську проблему. Сім'я повинна відродити спільність через розширення її функцій, відігравати все більшу роль у навчання молоді, утворювати паралельні форми індивідуального навчання та виховання. Кожний з нас має відповідати за інших. Інноваційні сім'ї повинні формувати мораль і почуття приналежності, організувати самих себе в маленькі навчальні об'єднання, які самоуправляються та визначаються як повноправні інституції із кредитно-модульним організаційно-педагогічним устроєм, що доповнюють університетську освіту. “Створюючи можливість для великої кількості людей працювати вдома (або в розташованих по сусідству робочих центрах), нові технології можуть сприяти формуванню тепліших, більш згуртованих сімей і більш близького, остаточно налагодженого суспільного життя. Електронний котедж може виявитися характерною особливістю пап-і-мам бізнесу в майбутньому. І це може привести, як ми бачили, до нової разом працюючої сім'ї як спільноти, котра залучає до роботи дітей (і яка інколи досягає такого розвитку, що включає також сторонніх людей)...” [486, с. 285].

Аналізуючи міжнародні програми реформування освіти та власні здобутки, вчені вітчизняної педагогічної науки узагальнюють вимоги до якостей випускників університетів [450, с. 34-35; 380, с. 110], які будуть жити та працювати у постіндустріальному суспільстві, щоб розвиватися за концепцією сталого розвитку:

- Гнучко адаптуватися у динамічному суспільстві. Знаходити саме “своє місце” і відчувати задоволення своєю роллю протягом усього життя.
- Творчо та самостійно мислити, критично ставитися до процесів у бурхливому світі.
- Вміти обирати з потоку інформації найважливішу, висувати гіпотези та формулювати проблеми, складати план їх вирішення, знаходити альтернативні варіанти та приймати відповідальні рішення в умовах невизначеності.

- Вміти працювати у команді, бути комунікабельною людиною, що здатна ефективно адаптуватися у різних галузях.
- Вміти працювати над власним розвитком, тобто бути здібним до саморозвитку також протягом усього життя [200, с. 76].
- Ініціативно діяти, відчувати внутрішню свободу особистості, яка здатна зайняти активну позицію, генерувати власні ідеї та здійснювати вчинки, ефективно діяти для їх втілення, реалізації, досягнення сформульованих власних цілей.
- Відповідально діяти та відчувати самодостатність внутрішньої свободи особистості, що “знаходить втілення в обґрунтованості та рішучості вибору, що нею здійснюється” [21, с. 227].
- Бути здатним до свободи вибору як особистісної свободи, поєднаної з відповідальністю.
- Мати високий ступінь мобільності до економічних, виробничих та соціальних вимог, які швидко змінюються [349, с. 11].
- Мати високий ступінь заповзятливості, віри в особисті переконання, можливість їх досягнення, надії на успіх.
- Дотримуватися у всіх своїх діях вічних добродійників, якими є віра, надія та любов [343, с. 16].
- Мати відчуття нового та вміння використовувати його творчо для успіху у своїй справі [224, с. 79-81].
- Вміти аналізувати дії людей з усвідомленням, що їх пізнання, як і наші власні, також обмежені.
- Пам’ятати, що будь-яка поінформованість є лише сукупністю інформації, яку ми накопичили та маємо. Майбуття завжди народжується сьогодні.
- Вміти оперативно змінювати стереотипи, змінювати методи та підходи до розв’язання проблем. Потрібен баланс між незалежністю та традиціями [478, с. 316].

- Перед тим, як приступати до якихось дій, слід спочатку зібрати та усвідомити певні початкові дані та умови, а потім скласти план дій.
- Вміти складну проблему розподіляти на часткові.
- Вміти мисленням “прокручувати” можливі етапи рішення проблеми, пам’ятати, що мислене моделювання процесу чи системи складає основу, ефективність та якість професійного мислення.
- Пам’ятати, що не завжди прямий шлях вирішення проблеми – найкращий.
- Стверджувати ідею духовності, підвищення рівня культури й освіченості українського суспільства. Не забувати, що основа усіх речей – гармонія, у тому числі прагнення розумно організувати життя у навчанні.

Наведемо шість “заповідей” Іосифа Бродського випускникам Мічиганського університету у 1988 році:

“1. І зараз, і в прийдешньому – я думаю, це окупиться, – слідкуйте за влучністю своєї мови. Намагайтесь побудувати свій словник і користуватись ним так само, як ви користуєтесь своєю розрахунковою книжкою...

2. І зараз, і в прийдешньому намагайтесь по-доброму ставитися до батьків... Не бунтуйте проти них, бо, по всій ймовірності, вони помруть раніше вас, і таким чином ви позбавите себе якщо не від горя, то від почуття провини...

3. Надто не покладайтесь на політиків – не тому, що вони безглузді чи безчесні, хоча частіше буває саме так, а не інакше, але тому, що масштаби їхніх завдань занадто великі навіть для кращих з них...

4. Намагайтесь не лізти наперед, намагайтесь бути скромними.

5. За будь-яку ціну намагайтесь уникати визнання за собою статусу жертви... в той самий момент, коли ви починаєте звинувачувати когось іншого, ви підриваєте за собою здібність щось змінити...

6. У світа, до якого ви вступаєте, дурна репутація. Географічно він приємніше, ніж історично, візуально він привабливіше, ніж соціально. Дуже сумніваюсь, що він стане симпатичніше на той момент, коли ви його залишите. Але це єдиний світ, що ми

маємо: альтернативи не існує, якби така і мала місце, немає ніякої гарантії, що вона була б набагато краще наявного... Намагайтеся не звертати уваги на тих, хто буде намагатись зробити ваше життя нестерпним. А таких буде багато – і офіційно призначених, і добровольців. Якщо їх не можна уникнути, перетерплюйте, але як можна швидше забудьте про них...” [440].

Д. Белл відмічає, що “реальна проблема сучасності (modernity) – проблема віри. Використовуючи немодний термін, можна сказати, що зараз духовна криза, позаяк нові схови довели свою ілюзорність, а старі потоплені. Ми маємо ситуацію, яка відносить нас назад до нігілізму; відсутнє минуле або майбутнє, існує порожнина... ідея революції все ще декого гіпнотизує, але реальні проблеми з’являються в “день після революції”, коли мирський світ знову вторгнеться у свідомість і виявиться, що моральні ідеї абстрактні проти непокірного бажання матеріального стимулювання або привілеїв для чийось дітей...

Що підтримує реальність, коли секуляризована система значень довела свою ілюзорність? Немодна відповідь буде ризиком – поверненням в західному суспільстві до певної релігійної концепції” [23, с. 273].

Отже, створення гармонійного навчально-виховного процесу, зорієнтованого на формування гармонійної, творчої особистості, неможливо поза межами культурно-духовного середовища. В сучасній Україні відроджується традиція поєднання релігійного та світського виховання, яка сягає корінням у часи прийняття християнства в Київській Русі. Спостерігається відновлення духовно-релігійних осередків при закладах освіти, що “одночасно виконують функцію морально-етичного виховання та духовно-світоглядного просвітництва, а також функцію психологічної підтримки молоді та проведення різних традиційних обрядових дійств” [466].

Відомі університети України у цій сфері виконують функцію лідерів, оскільки виховання є невід’ємною складовою навчання, формування професіонала. Так, на території провідних університетів країни відновлюються або будуються нові церковно-духовні споруди, такі як студентські каплиці або церкви. Це, наприклад, у

національних університетах “Києво-Могилянська академія”, “Київський політехнічний інститут”, у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (колись св. Володимира), в Одеській юридичній академії, у Львівській академії ветеринарної медицини, в Луганському педагогічному університеті.

Ми поділяємо тезу, що сформульована українською та англійською мовами, а також латиною: “Ми вчимося не для школи, але для життя”; “We do not learn for school, but for life”; “Non scholae sed vitae discimus”. Усвідомлення цієї мудрості сучасною молоддю є запорукою формування особистості, яка народжена для щасливого життя.

Для розв’язання проблеми виховання потрібно створити інноваційний вищий навчальний заклад. Але який? І як? Тобто перед суспільством стоїть мета – створити інноваційний заклад, який адаптований до змінних, динамічних умов у суспільстві. Більш того, університети втілюють ідею випереджаючої освіти, що зобов’язана задовольняти потреби у фахівцях, професіоналах як для сьогодення, так і для майбуття.

Як зауважує М.В. Рац, слід розрізняти фахівців, які опанували та володіють теорією, методами, засобами, інструментарієм у своїй спеціальності, чому, в основному, і навчають у вищих навчальних закладах, і “професіоналів, які володіють, крім того, цінностями, ідеалами і взагалі цілісною професійною культурою” [424, с. 102]. Ми поділяємо думку, що подібно до особистості професіонал утворюється лише у процесі самовизначення, на шляху становлення, існує лише в постійному розвитку. Як зауважує Г.О. Балл, під час професійного навчання в оволодінні будь-якою спеціальністю “процес осягнення сенсу своєї діяльності” постає механізмом становлення духовності” [21, с. 223]. Звернемо увагу на закономірність, що виявлена у дослідженнях політологів, екологів та економістів. Доведено, що при досягненні певного “оптимального обсягу інформації, що використовується у процесі вироблення рішення... грамотні прагматичні оцінки зникають з моральними” [21, с. 225].

Як слушно нагадує Л.С. Нечепоренко, провідними умовами, дотримання і врахування яких забезпечує розвиток, є “три кити” вчителя дітей царя Петра I

ієромонаха Каріона Істоміна (1640-1712) [343, с. 16, 193]: „дотримання і виконання десяти заповідей Ісуса Христа; утримання від семи смертних гріхів: гординя, жадоба, похіть, обжерливість, гнів, неробство, заздрість; послідовне та неухильне виконання, сповідання вимог трьох добродійників – Віра, Надія, Любов”.

Системою цінностей або благом, що Альберт Швейцер назвав “благоговінням перед життям”, є все, що сприяє розгортанню суто людських здатностей і підтримці життя. До негативного або поганого належить усе, що пригнічує життя й паралізує людську активність. Усі норми великих гуманістичних релігій, таких як буддизм, іудаїзм, християнство, іслам, або великих філософів-гуманістів від досократиків до сучасних мислителів являють собою специфічну розробку цього загального принципу цінностей. Подолання власної пожадливості, любов до ближнього, пізнання істини (відмінне від некритичного знання фактів) є спільними цілями всіх гуманістичних філософських і релігійних систем Заходу та Сходу. Людина змогла відкрити ці цінності тільки після досягнення певного рівня економічного й соціального розвитку, який дав їй достатньо часу та енергії, аби розмірковувати виключно про те, що виходить за межі простого фізичного виживання” [510, с. 185-186].

Десять Заповідей протягом двох тисячоліть виконували роль духовних норм, правил, законів. Ми глибоко переконані, що саме вони є своєрідним Зводом, Кодексом сталого розвитку людини, суспільства, цивілізації. Це і є ті внутрішні норми, обмеження для кожної людини, які утворюють простір, в якому ми всі взаємозалежні, у якому може забезпечуватися сталий розвиток для усіх одночасно. Саме духовність є тим моральним, духовним, філософським об’єднанням людей, які рухаються у своєму розвитку і з капіталістичних, і з соціалістичних систем назустріч один одному.

Вчасно навести вислів Германа Дейлі: “Історичним чинником є те, що більшість моральних принципів, які мають силу в Сполучених Штатах, вийшла безпосередньо з Біблії і набула широкого розповсюдження на цій землі завдяки церквам та університетам. А університети самі були засновані переважно церквами, зазвичай протестантськими, хоч нині у більшості університетів залишилося мало слідів цього

походження. Ті, хто віддає перевагу обґрунтуванню етичних принципів у культурі та історії, знайдуть у нашій культурі й історії здебільшого різноманіття тлумачення Біблії як основи етичних принципів. Тому я не бачу потреби вибачатися перед ними за те, що базу моральний принцип (мається на увазі принцип обмеженої нерівності. – *Авт.*) безпосередньо на Біблії, а не через посередництво нашого пошкодженого культурного спадку” [119, с. 240].

Вчений обґрунтовує потребу у принциповому засобі переходу від релігійної віри до економічного принципу. При цьому цей “принцип повинен бути досить загальним, щоб його можна було перекласти з аграрної економіки біблійної Палестини і Римської імперії на сучасну промислову економіку”, а також і постіндустріальну. Г. Дейлі формулює цей принцип у формі одинадцятої заповіді: “Не дозволяй необмеженої нерівності в розподілі приватної власності” [119, с. 243-244].

Ця заповідь потрібна людству, актуальна для сьогодення, оскільки природні ресурси землі обмежені і потрібен докорінний перехід від економіки зростання до економіки обмеження нерівності, що стає зрозумілим зараз, а не у часи стародавньої економіки Ізраїлю, яка була скотарською або землеробською та невеликою за масштабом. У ті часи питання перенаселення й екологічного руйнування були неважливими, і тому нам бракує відповідних заповідей в іудейсько-християнській релігійній традиції. Стародавня економіка і суспільство Ізраїлю в сучасному визначенні майже відповідали концепції сталості. Ознаки цього – в природно високому рівні смертності, у низькому рівні виснажування ресурсної бази землеробства та скотарства, “особливо коли до цього додавався закон, який вимагав тримати землю під паром кожен сьомий рік”. Суспільство не зможе перейти від стратегії зростання до стабільного стану без встановлення самого принципу обмеження нерівності, формулювання етичних принципів, засадничих принципів діяльності в світі.

На наше глибоке переконання, головна проблема полягає у подоланні людиною природної схильності до зростання, що виступає як природна потреба людини до творення, як улюблений засіб утвердження людиною здатності творити і вірування в

те, що отримана від природи, творця здатність творити є автономною та необмеженою. Техніко-економічні проблеми, що постають на шляху досягнення сталого розвитку, так чи інакше знайдуть своє вирішення. Існує межа зростання чисельності населення, межа зростання використання ресурсів на душу населення, межа зростання нерівності. Але суспільство завжди знаходило нові ресурси. Для постіндустріального суспільства основним ресурсом є знання. В цьому розумінні нехай вони зростають вічно, оскільки якщо ми поділимося знаннями, то це ми їх примножимо, а не розділимо.

Усі люди реальні, вони не ідеальні. Але саме людські цінності, які означені у Заповідях, реалізуються виключно у самих людях і не можуть існувати поза людей. Тобто людство як вид і є тим єдино можливим носієм та провідником цих цінностей. У своєму цілісному вимірі людство і існує понад двох тисячоліть у сталому намаганні слідувати та дотримуватися цих правил, норм, цінностей. Все це притаманне як минулим поколінням, як сьогодні, так і нашому спільному майбуттю.

Ми погоджуємося з думкою, що “традиційна нормативна система освіти не в змозі ефективно відповісти на виклики, з якими стикається суспільство, що трансформується. Для цього вона сама повинна перебудуватися за відкритою моделлю, у якій процес навчання набуває творчого характеру” [228, с. 83].

В.С. Горський нагадує, що у країнах Заходу накопичений достатній досвід щодо погляду на університет як на “інституцію, де студент “навчається вчитися”, де він є самодостатньою і відповідальною особистістю, яка сама формує свою власну долю. Професор же – це досвідчений консультант, порадник, у співпраці з яким здійснюється корекція власного шляху впродовж навчання” [99, с. 27].

На особливу увагу заслуговує латинський вираз, теза стародавніх, яку наведемо українською, англійською мовами, а також латиною: “Ми вчимося викладаючи”, чи “Навчаючи вчимося”; “We learn by teaching”; “Docendo discimus”. Отже, на часі підвести підсумок, нагадавши тезу, що втілював у Києво-Могилянській академії Петро Могила: “Зичу, аби з вищими науками над усе побожність у серцях молоді зорано і

засіяно було. Без того мудрість усіляка є глупством перед Богом”. А ми добавимо – і перед людством, перед дітьми, перед молоддю.

Характерною рисою сучасного суспільства є мобільність. Мобільність людей, товарів та інформації. Це зумовлює суттєві зміни у всьому світі. Великі держави, підприємства, фірми в умовах підвищеної мобільності розпадаються на маленькі. Кількість зайнятих на виробництві на порядок зменшується. Скорочується обсяг матеріального виробництва. В той же час зростає обсяг у сфері послуг, який у розвинутих країнах досягає 70% у валовому національному продукті.

Домінуючою тенденцією трансформації вищої школи виступає перехід від принципу освіти на все життя до принципу освіти крізь усе життя. Характерною рисою виступає перехід від навчання до освіти, здобуття знань, до формування потреби і вміння неперервного самовдосконалення, саморозвитку та самовизначення. Стратегія пізнавального процесу: знання – інструмент пізнання цілісної картини оточуючого світу.

Статистичні дані, які наведені ООН, свідчать, що характерною рисою розвинених країн є те, що не менше 60% суспільства має вищу освіту. При цьому ці 60% забезпечують 95% прибутку країни [158]. Саме тому вища школа повинна готувати не дешеву робочу силу, а особистість. Головним завданням як середньої, так і вищої шкіл є особистісно-соціальне навчання, формування людяності, а не особистісні амбіції [95].

Основними принципами гуманізації вищої освіти є: фундаменталізація змісту освіти; гуманітаризація, тобто орієнтація на особистість, на формування творчої особистості; діяльнісний підхід, коли здійснюється перехід від знаннєвого підходу до діяльнісної парадигми. Головує вміння застосовувати знання, і залишається актуальним питання: Як треба формувати творчу особистість у вищій школі у цих сучасних умовах? Отже, потрібний відкритий розум, здатний до змін, розвинута культура ринку, віра в ідеали, більш відкритий світ, більше можливостей для спілкування, бажання та спроможність спілкуватися та навчатися.

У моделі випускника-універсала інноваційного університету XXI століття вчені виділяють три складові: високі особистісні якості, порядність; високий професіоналізм, спроможність швидко адаптуватися у новій предметній галузі; висока загальнокультурна підготовка. Забезпечити досягнення цих якостей, цієї мети можна шляхом: індивідуалізації навчально-виховного процесу; диференціації пошуку, підготовки лідера у колективі; формування гармонійної творчої особистості; посилення гуманістичного спрямування всього професійно орієнтованого навчання; поглиблення психолого-педагогічної підготовки; розробки та впровадження нової системи виховної роботи студентів та аспірантів; демократизації, гарантування створення умов для самовираження, максимального сприяння реалізації особистісних орієнтирів.

Впровадження заходів для досягнення мети мусить спиратися на аналіз відповідей на запитання: Що дали батьки? Що дали вчителі? Що здобув сам?

Психологічною наукою встановлено, що в умовах прискіпливої опіки матері та при деспотизмі батька неможливо розраховувати на закладення основ формування лідера. Такі умови – це смерть для лідера. В той же час у батьків, які зайняті, а дітям надана свобода поведінки, створені у родині умови довіри та заохочення до прийняття дитиною самостійних рішень та розуміння відповідальності за прийняття цих рішень – це бажані умови для становлення лідера.

В.О. Кудін наводить твердження, яке все більш поширюється у США, що “краще бути відмінником у середньому університеті, ніж трієчником – у престижному” [224, с. 164]. Різні початкові умови, різний рівень знань, різний рівень розвитку комунікаційної компетенції абітурієнтів – все це зумовлює втілення як єдиного критерію, оцінки динаміки, прирощення знань та вмінь за допомогою рейтингової системи оцінки рівня знання, а не використання традиційного середнього балу.

Значну увагу має психологічний білль про права, що належить доктору Вірджинії Сатір, американському психологу й психотерапевту, що, на нашу думку, є своєрідними законами злагоди та гармонії [209]. Ось ці “П’ять свобод: *свобода бачити і чути* те, що відбувається тут і зараз, не те, що було, буде чи повинно бути, – і свобода поділитись

цим з іншими; *свобода думати* про те, що думає людина, а не те, що слід думати, – і свобода поділитись цим з іншими; *свобода відчувати* те, що людина відчуває, а не те, що слід відчувати, – і свобода поділитись цим з іншими; *свобода хотіти і обирати* те, що людина хоче, а не те, чого слід хотіти, – і свобода поділитись цим з іншими; *свобода накреслювати шляхи самореалізації*, а не розігравати жорстко задану або свідомо безпечну роль, – і свобода поділитись цим з іншими” [209].

Природний стан людини об’єктивний і закономірний, тому об’єктивним і закономірним є природні права. Вони історично були згруповані у тріаду природних прав на життя, свободу і власність. Усвідомлення норм права і фіксація їх в документах, законах, які приймаються законодавчою владою і підкріплюються силою держави, – це постійний, нескінченний процес.

Психолого-педагогічна наука традиційно багато уваги приділяє проблемам формування особистості. Так, ще В.М. Бехтерев (1857-1927) пов’язував поразку Росії у війні 1905 року з Японією з відсутністю соціальної особистості. Так само динамічні зміни в Україні загострили проблему недостатньої підготовленості керівників.

16-17 травня 2000 року у м. Харкові відбулася Міжнародна наукова конференція “Творча особистість у системі неперервної професійної освіти”. Одним з рішень конференції є: “Вважати однією з найактуальніших проблем вітчизняної психолого-педагогічної науки і практики розробку системи формування творчої індивідуальності професіонала-лідера як одну з передумов подолання соціально-економічної кризи в Україні” [429].

Для формування творчої індивідуальності професіонала-лідера потрібні ресурси. Професіонал не може стати компетентним сам по собі. Відрізняють особисті та зовнішні ресурси. Особисті ресурси: фізіологічні; загальні знання, вміння, порозуміння; професійне оточення (вміння прилаштуватися); процедури (вміння робити, діяти); оперативні вміння; пізнавальні здібності; вміння спілкуватися, жити; культура. Зовнішні ресурси: мережа взаємовідносин; банки даних; документація; доступ до експертів; доступні засоби зв’язку (комп’ютер, Fax, Internet, E-mail та інше).

Професіоналізм, чи професійна компетенція, – це комбінація між різними чисельними знаннями та вміннями, залежить від багатства його оточення, від можливостей доступу до цих засобів, ресурсів. Спроможність комбінувати засоби та ресурси – це здібність людини підвищувати свою компетенцію, розвивати творчість. При цьому виділяють різні засоби, знання та вміння: загальні знання (поняття, вміння, які дозволяють зрозуміти проблему, феномен, що не залежить від контексту роботи); спеціальні знання в професійному оточенні: контекст роботи, правила управління; культура організації (соціальні правила, організація установи та інше).

Як приклад доцільно згадати проект перепідготовки 1000 співробітників, який здійснили у Франції. Проект 1000 = 1000. За умовами проекту всім, хто підлягав скороченню, було запропоновано безкоштовно пройти перепідготовку для здобуття нового фаху. З восьмиста осіб, які погодились, всі з успіхом пройшли навчання. При цьому витрати на навчання вмінню вчитися склали близько 75%. До переліку дисциплін цього блоку увійшли вивчення мови, історія, географія.

Другий приклад пов'язаний з опитуванням 100 експертів країн Європейської Ради для визначення рейтингу серед ефективних методів для підвищення професійного рівня. Результати опитування свідчать, що експерти перевагу надали двом з методів: запровадження досвіду як позитивного, так і негативного – 345 балів; письмові звіти про діяльність – 345 балів. Інші методи отримали такі бали: підтримка наставників, опікунів – 325; дискусії з колегами та експертами – 285; читання технічної літератури – 285; короткочасні навчальні програми – 251; конференції – 241 бал.

Слід відзначити, що професійний розвиток виступає лише як сторона особистого розвитку. Розвиток творчої особистості здійснюється через викладача – транслятора знань і залежить від того, наскільки культурно насичений зміст дисципліни. Як зазначає С.О. Сисоєва, структура творчої особистості має такі складові [452]: педагогічна взаємодія між учасниками навчально-виховного процесу; вплив на творчу активність; зумовленість творчості; потреби людини у творчій самореалізації.

Наведемо спогади І.А. Зязюна про “кращі риси студентів Полтавського педагогічного інституту. Із чітко окресленим від природи відчуттям свободи, з постійним прагненням цю свободу бачити в людях, які його оточують, з надміром творчих обдарувань, Андрій (Остапенко) у роки студентського життя почував себе не досить комфортно, особливо в інститутському середовищі, де досить відчутними були “диктаторські” вимоги ректора до студентів” [160, с. 209]. Але як зазначає Г.В. Гегель, “людина виховується для свободи” [333, с. 626].

Як зауважує О.М. Пехота, власні мотиваційні засоби, потреба до творчої активності повинні замінити страх як провідний мотив навчальної діяльності [380]. Не можна порушувати права студентів та аспірантів. Навпаки, треба сприяти задоволенню освітянських потреб молоді у вільному виборі дисципліни для опанування. Тільки вільна людина спроможна стати творчою особистістю, лідером. Треба навчитися жити в умовах свободи, причому як викладачам і студентам, так і адміністрації та аспірантам. Вільна людина – відповідальна людина, особистість, яка несе відповідальність за правильність вибору перед собою та перед нащадками. Обґрунтований вибір дисциплін, методів та форм навчання дозволяє молодій людині власноруч проектувати своє майбутнє, виховує самодисципліну та відповідальність. Доцільно використовувати технологію педагогічного проектування, при якому група викладачів випускної та інших кафедр разом із студентами на підставі чітких цілей освітньо-виховної роботи складають і реалізують індивідуальні плани підготовки творчої особистості професіонала [429].

Наведена частина психолого-педагогічних засад є тим теоретичним підґрунтям, на базі якого в Україні у Національному університеті “Києво-Могилянська академія” та МДГУ ім. Петра Могили впроваджується концепція вільного творчого навчання, або, як зауважує О.П. Дем’янчук та виходячи з філософії цього принципу, “освіта для вільного розвитку” – Liberal Arts Education [122, с. 103]. Концепція вільної людини, свободи у виборі дисциплін для навчання та безпосередня відповідальність за свій

власний вибір – все це є необхідною умовою, яку неможливо замінити, для формування творчої особистості молодого вченого.

Ми поділяємо думку І.А. Зязюна щодо значимості, іміджу навчального закладу як центру культури. “Учитель і культура нації, культура народу і країни – поняття невід’ємні. Так було, є і буде в усіх народів світу. Без урахування цього годі і помислами досягти поступу в економіці, політиці, ідеології” [160, с. 210].

Проблема формування особистості молодих вчених набуває нового змісту у зв’язку з втіленням багаторівневої системи вищої освіти. Межа, коли навчання в бакалавраті, на спеціаліста та на магістерських програмах перетворюється в дослідження та на етапі аспірантури формується молодий вчений, здатний вирішувати сформульовані актуальні наукові проблеми, ще недостатньо визначена. З одного боку, навчання на магістерських програмах носить груповий характер, але з другого боку, магістр повинен здобувати поглиблені спеціальні уміння та знання інноваційного характеру, мати певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення професійних завдань. Тобто освітньо-кваліфікаційний рівень магістра носить явні риси, які притаманні молодим вченим. В свою чергу, традиційна форма навчання в аспірантурі – індивідуальна, крім підготовки за програмами філософії та іноземної мови. Цілком природно включити до освітньо-професійної програми підготовки магістрів поглиблене вивчення філософії та іноземної мови зі складанням традиційного кандидатського мінімуму, який включає також іспит зі спеціальності. Власне для методичного забезпечення цього навчання доцільно використовувати відповідні державні програми.

При виконанні наукових досліджень вчені обов’язково використовують елементи теорії логіки. Під час публічного захисту здобутих наукових результатів вчений залучає всі свої вміння до формулювання власної думки, відстоює та доводить опонентам правомірність знайдених рішень, спирається на основи ораторського мистецтва, що опановуються при вивченні риторики, логіки.

Молодий вчений повинен вміти слухати та чути доводи опонентів, мусить бути широкоосвіченою людиною, культурною, обов'язково дотримуватися етики ділових відносин. Він повинен достойно, аргументовано та переконливо відстоювати власні погляди та здобуті нові наукові результати. При цьому недостойна така дискусія, яка приводить до конфлікту, до образ опонентів.

Інтегративний процес формування особистості молодих вчених якраз і реалізується шляхом включення до навчального плану бакалаврату саме логіки, риторики, етики та естетики. В цьому і є природне поєднання змісту та методів навчання з цілями, методами та формами наукових досліджень.

В умовах недостатнього фінансування університетської системи освіти, яка повинна весь час трансформуватися та відповідати реальним умовам та трансформації суспільства, невичерпним ресурсом виступає кадровий потенціал студентів, магістрів та аспірантів. Саме цей ресурс доцільно спрямовувати на розвиток університетської системи освіти. Відомим є факт, що намагання пояснити свою думку, навчити молоду людину новому, передати їй свої знання та вміння мають зворотну сторону. Саме тоді, коли молодий вчений передав свої знання студентам, навчив їх, саме тоді, власне, у ньому самому та ним самим відточилася та стала більш лаконічною думка, саме тоді вона набула більш глибокого та переконливого змісту.

У цьому і полягає глибинний сенс органічного поєднання навчання та наукового дослідження. Поєднання в процес творчості, коли лише умовно можливо відділити процес здобуття знань та вмінь від процесу відкриття чи здобуття нового знання, що притаманне науковій роботі. Тобто сучасне навчання носить характер здобуття знань.

Ми цілком поділяємо думку І.А. Зязюна, “що освіті надається першочергового значення як єдиного засобу включення творчих можливостей кожної Людини в налагодження економічного і культурного розвою Держави. З цього починали всі розвинені країни світу. До цього прагнули кращі уми України в різні історичні періоди її розвитку” [160, с. 308].

Суспільство сталого розвитку має найвищий пріоритет критерій виживання та підтриманого (сталого) розвитку, який виявляється через критерії, по-перше, високої якості життя та, по-друге, високої моральності. Закономірності суспільства якості життя: рушійна сила спрямована на підвищення якості життя, моральності, позитивного розвитку, а не максимального споживання, що яскраво висвітлюється фразами: “Жити здоровим чи хворим – велика різниця”, “Гроші є, а щастя немає”, “Знай міру”. У суспільстві якості життя “розширений пакет” не купується, а заробляється, в чому і є гарантія конкурентоспроможності нового суспільства, його виживання.

Отже, необхідна розробка складних, тонких та глибоких програм у сфері виховання, освіти й культури, що орієнтовані на етику високої моральності, якості життя й сталого розвитку. В реалізації цього університетська освіта повинна спиратися на стратегію, етичну місію та інтелектуальну роль університету. Етична місія університетської освіти – це захист прав, протидія посяганням на інтелектуальні права.

Демократична освітня система спрямована на врахування неповторної індивідуальності учасників навчально-виховного процесу з їхніми ціннісними орієнтаціями. Тому всі зусилля щодо індивідуально спрямованих наукових робіт є бажаними ще й тому, що лише захоплена людина здатна впливати на формування творчої особистості.

Ставлення викладача до студента, прийняття його особистості як потенційного фахівця з більш високими якостями, ніж у викладача, а в цьому і є прогрес людства, може бути зрозумілим та оціненим молодим партнером, студентом. Саме таке ставлення до наших майбутніх “надій”, як до власних дітей, з *вірою* та *любов'ю*, і є головною гарантією великої справи виховання та турботи про зростаюче покоління, про тих, хто йде за нами.

Культура мови є найбільш помітним та простим свідченням прийняття всього доброго, нового, що народжується саме в цей час, прагнення та бажання взяти активну участь у становленні більш гуманістичного суспільства, де особистість громадянина

вважається найбільшою цінністю, де цінується інтелект та здібність як висловити пропозицію, так і здійснити її, *Vira* не тільки в світле майбутнє, але й відчуття добрих змін, які вже зараз відбуваються. Становлення МДГУ ім. Петра Могили є прикладом того, як звичайні люди поставили завдання відкрити державний вищий навчальний заклад, знайшли однодумців і у Верховній Раді, і у міській раді, і серед викладачів та батьків, діти яких закінчували школи, – це додає сили та *Viri* у плідну, а не даремну працю за світле майбутнє наших дітей.

Наведемо як узагальнюючі слова Чарльза Ріда: посієш думку – пожнеш вчинок, посієш вчинок – пожнеш звичку, посієш звичку – пожнеш характер, посієш характер – пожнеш долю. Це пов'язане зі словами Конфуція: Якщо буде добро у серці, буде привабливість у характері. Якщо буде краса у характері, буде гармонія у домі. Якщо буде гармонія у домі, буде порядок у нації. Якщо буде порядок у нації, буде мир у всьому світі. В.О. Кудін так трансформує мудрість наведених слів [224, с. 125-126]: Якщо будуть впроваджуватися найбільш важливі принципи педагогіки, які випробувані часом, будуть успіхи у навчанні. Якщо будуть успіхи у навчанні, відбудеться всебічний розвиток мислення і відчуттів учнів. Якщо буде всебічний розвиток мислення і відчуттів учнів, буде в учнів вдосконалення їх розуму та знань. Якщо буде вдосконалення розуму та знань, сформується талановиті фахівці-професіонали. Якщо сформується талановиті фахівці-професіонали, відбудеться з успіхом розвиток та вдосконалення життя країни та її народу.

Таким чином, вирішення проблеми сталого розвитку університетської системи освіти взаємозумовлено потребами сталого розвитку особистості, її виховання, що доцільно здійснювати, поєднуючи мудрість академічної спільноти та завзяття молодих вчених [285]. У стратегічному аспекті потрібно спроектувати та впроваджувати у практику повсякденної діяльності університетської системи освіти відповідні коригуючі елементи, у тому числі інформаційні технології, Internet-форуми, що зорієнтовано на забезпечення її сталого розвитку [284; 289; 299].